

Andrej Ivanuša

Kolorirana fotografija Valerije Heybal

ZANIMIVA FOTOGRAFIJA

Domači avtor biografij naših opernih pevk in pevcev ter dirigentov svetovnega slovesa Marko Košir pripravlja umetniško biografijo Valerije Heybal, primadone ljubljanske in beogradske opere, ki bo izšla ob 100-letnici njenega rojstva, januarja 2017. Kot urednik, založnik in fotograf ga spremljam pri njegovih raziskavah.

Tako sva obiskala Slovenski gledališki institut – SLOGI v Ljubljani. Med gradivom je Marko Košir opazil »barvno« fotografijo Valerije Heybal, ki je zelo izstopala. Bila je edina barvasta fotografija med množico črno-belih. Še bolj pa naju je presenetil napis na zadnji strani fotografije. To je bil odtis žiga »Leon Perskie, Baltimore« in na roko zapisane črke in številke »Pe 4582«.

Levo: Valerija Heybal, črno-bela fotografija, posneta verjetno 1955.

Desno: Ročno kolorirana fotografija leta 1956.

Spodaj desno: Zadnja stran kolorirane fotografije z žigom in ročno zapisano oznako.

Leon Perskie
Photograph Studio
Howard & Lexington Sts.
Baltimore, Md.

Pe 4582

Po kratkem pregledu fotografije sem prepoznal, da je to ročno barvana (kolorirana) črno-bela fotografija. Sledilo je še vprašanje:

»Kdo je Leon Perskie, fotograf iz Baltimora v ZDA in kako je prišel do te fotografije, ko pa Valerija ni nikoli nastopala v Ameriki?«

Podal sem se na lov za podatki in pred menoj se je odprla prese- netljiva zgodba.

KDO JE VALERIJA HEYBAL?

Valerija Heybal je bila med slovenskimi opernimi pevkami najmočnejša umetniška osebnost. Pa ne samo zaradi tega, ker je imela velik, nenavadno lep in obsežen glas, ker je bila nadpovprečno muzikalna in imela skoraj absolutni posluš, ker je vsako vlogo oblikovala polnokrvno in bila povrh še zelo lepa. Izžarevala je namreč – tudi v zasebnem življenju – neko moč in očarljivost, ki se jima ni bilo mogoče upirati. V vsakem nastopu je bilo čutiti radost in hvaležnost, da sme izpolnjevati svoje plemenito poslanstvo. Nesporno je bila nekaj let prva pevka - primadona - ljubljanske in še dlje beograjske opere, a je vseskozi ostala preprosta, prav nič vase zagledana, ljubezniva ženska. Čeprav ji je življenje prineslo marsikatero bridko uro in ga ni jemala z lahke strani, je bila tudi optimistka. Kolegi so jo imeli radi, mlajšim je rada pomagala in svetovala, dirigenti in režiserji pa so jo oboževali, delo s tako nadarjeno pevko je bilo lahko samo užitek. Ljubljenska občinstva je postala na mah in spomin nanjo je med ljubitelji opere pri nas še vedno živ. (Peter Bedjanič, Kamniški zbornik 1998, strani 108-110)

Valerija Heybal se je rodila leta 1918 v Kamniku. Petje se je učila pri svojem očetu in nato pri profesorju Župevcu. Še zelo mlada, stara 20 let, je debitirala kot Djula v Eru z onega sveta in takoj za tem,

*Valerija Heybal v vlogi Manon.
(foto studio Viktor Ljubljana)*

15. avgusta 1938, podpisala angažma z ljubljansko Opero. V prvi sezoni je nastopila v trinajstih različnih vlogah. Ob nastopih v operi je nadaljevala študij pri prof. Betettu. V Ljubljani je pela do leta 1947, ko je odšla v Beograd, kjer je ostala do upokojitve leta 1971. Po 2. svetovni vojni je imela v Ljubljani težave zaradi nastopanja med vojno. Zato je v pevsko najlepših letih zapustila Ljubljano in odšla v Beograd, kjer je postala primadona beograjske opere.

S tem ansamblom je leta 1955 za ameriško diskografsko hišo DECCA posnela glavne sopranske vloge v Knezu Igorju (feb. 1955), Evgeniju Onjeginu (sep. 1955), Sneguročki in Pikovi dami (obe okt. 1955). Kasneje je ponovno nastopala v Ljubljani in tudi v Mariboru.

V letih od 1952 do 1954 je stalno nastopala v Bernu. Gostovala je v Izraelu, Avstriji, Londonu, Bruslju in drugod. Prepela je skoraj ves repertoar za dramski sopran.

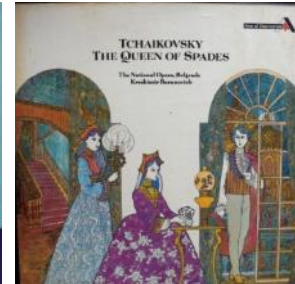

Naslovnice prvih izdaj plošč:

Knez Igor
(DECCA V070 LXT5049-53,
julij 55 – londonska izdaja,
XLLA30, oktober 55),

Evgenij Onjegin
(DECCA V090 LXT5159-61,
februar 56 – londonska izdaja,
XLLA41, januar 1957),

Sneguročka
(DECCA V092 LXT5193-97,
januar 1957 – londonska izdaja,
XLLA45, junij 1957),

Pikova dama
(DECCA V093, LXT5189-92,
maj 1956 – londonska izdaja,
XLLA44, junij 1957, na sliki
izdaja Ace Of Diamonds DECCA
GOS 568-70, 1974 s ponovljeno
originalno naslovnico.)

Umrla je leta 1994. Pokopana je ob svojem možu Cirilu Debevcu, gledališkem režiserju, na pokopališču v Kamniku.

KDO JE LEON PERSKIE?

Za podrobnejše informacije o kolorirani fotografiji se je Marko Košir obrnil na njegovega ameriškega znanca Edija Gobca, ki v mestu Wickliffe, Ohio, vodi Slovensko-ameriški raziskovalni inštitut. Zaslužni profesor Kentske državne univerze iz Ohia je po e-pošti nemudoma odgovoril, da:

»... gospodične na fotografiji ne poznam. Leon Perskie pa je eminenten ameriški fotograf, ki je fotografiral ameriške predsednike na njihovih inavguracijah!«

Raziskovanje je tako postalo zanimivejše. Ob brskanju na internetu sem kmalu odkril, da fotografski studio Leon Perskie Inc. še vedno obstaja (<http://perskie.com/>). Danes ga vodi že četrta generacija članov družine Perskie.

Začetnik dejavnosti je bil Jacob H. Perskie, ki si je kruh služil kot slikar z oljnimi barvami in kot izdelovalec jedkanic in bakrorezov. Ko se je pojavila fotografija, je leta 1889 v Filadelfiji odprl prvi fotografski studio. Na začetku je fotografiral na mokre steklene fotografske plošče. Kasneje je studio preselil v Atlantic City, kjer se mu je leta 1899 rodil sin Leon. Leta 1934 je sedež prestavil v Baltimore, kamor se je sin preselil po poroki z Leah Kupersmidt.

Levo: Leah Kupersmidt Perskie in Leon A. Perskie, Baltimore, okrog 1973
(<http://photobucket.com/>).

Desno: Jay Perskie in njegova hči Julia Perskie sta tretja in četrta generacija Perskie.
(*The Baltimore Sun*, Sarah Nix, 1990, <http://archives.explorebaltimorecounty.com/>)

Leta 1932 je naredil uradne portretne fotografije predsednika Roosevelta za njegovo volilno kampanjo. Prav tako so ga poklicali znova ob naslednji inavguraciji Roosevelta za predsednika leta 1936. Sin Leon A. Perskie mu je pri tem že izdatno pomagal. Po očetovi smrti je Leon sam nadaljeval in povabili so ga, da je bil uradni fotograf še na sedmih predsedniških inavguracijah od Trumana, Eisenhowerja, Kennedyja, Johnsona, Nixona, Forda, do Jimmyja Carterja. Na slednji mu je pomagal sin Jay. Za vse predsednike je izdelal tudi uradne portrete za javno uporabo.

Umril je avgusta 1982.

Njegov studio je prevzel sin Jay Perskie. Sedaj ga vodi vnukinja Julija Perskie. Studio se je danes predvsem usmeril na fotografiranje porok in na družinsko fotografijo.

KAKO KOLORIRAMO FOTOGRAFIJE?

Za ročno barvanje črno-belih fotografij se uporabljajo barve na vodni osnovi, torej lazurne barve, nato še oljnate barve, voščenske ali pastelne barvice, a tudi druga barvila. Na fotografijo se nanašajo s pomočjo prstov, čopičev, bombažnih gobic ali paličic, zračnih pištol (airbrush) in podobno. Ročno barvane ali kolorirane črno-bele fotografije so bile zelo popularne vse do sredine 19. stoletja, torej pred pričetkom uporabe barvnih fotografij. Danes se te tehnike uporabljajo predvsem v umetniške in posebne namene pri obdelavi fotografij.

Zlata doba ročno barvanih črno-belih fotografij je bila v Evropi in v Ameriki v času od 1900 do 1950. V ZDA je po vojni niso več uporabljali, saj je bila na pohodu že barvna fotografija. Vendar so določeni fotografi to tehniko znova oživili in je nov vrh dosegla okrog leta 1970. Danes je v uporabi kot posebna vrsta umetniškega izražanja.

Po prvi oceni fotografije Valerije Heybal sem predvideval, da je Perskie uporabil lanene oljnate barve. Vendar sem po posvetu z Borisom Kuncem iz Ljubljane, ki je poznavalec tehnik koloriranja, izvedel, da bi v tem primeru bila fotografija videti kakor običajna oljna slika. Tako je ocenil, da so bile za koloriranje uporabljene lazurne barve. Te ne prekrijejo osnovnega črno-belega motiva in so zelo obstojne. Prav tako najmanj škodljivo delujejo na fotografski papir.

Iz obeh pisem je razvidno, da ju je napisal dober poznavalec opere ter, da je med Valerijo Heybal in njim že pred tem obstajalo pisemsko dopisovanje. V na roko pisanem pismu je omenil, da je poskusil prvo pismo poslati na beograjski naslov Palmotičeva 24, a se je vrnilo in bo zato drugega skupaj s kopijo prvega pisma v nemščini poslal na ljubljanski naslov.

V zaglavju pisma je zapisan njegov naslov v Baltimoru, a datuma ni nikjer zapisal. Iz povedanega v pismu je razvidno, da je 4 tedne pred pisanjem prvega pisma poslušal radijski prenos iz Metropolitanske opere v New Yorku, ko so prenašali opero »Il Trovatore«, kjer je nastopila Biserka Cvejić iz Beograda. Marko Košir je na tej osnovi ugotovil, da je bilo pismo napisano januarja 1966. Pomembna je tudi njegova opomba, da je to zanj eden od najlepših božičev v 71 letih, ker mu je Valerija poslala božično čestitko. V drugem pismu, napisanem leta 1967, pa pravi, da bo sredi leta 1968 praznoval 74. rojstni dan.

Po podrobnem pregledu pisem sem na internetu poiskal Josepha S. Bohannona iz Baltimora, ki je bil rojen leta 1894. Rezultat me je izredno presenetil. Joseph Saunders Bohannon (1894-1973) je zelo cenjen naivni slikar in risar parnikov, ki so pluli po zalivu Chesapeake Bay na vzhodu ZDA. Njegove slike in risbe so tehnično zelo podrobne in natančno prikazujejo te ladje na paro. Narisal je nekaj sto slik in risb parnikov v kratkem obdobju med leti 1940 in 1960 z vrhuncem v petdesetih letih prejšnjega stoletja.

Priimek Bohannon je tesno povezan s parniki iz zaliva Chesapeake Bay in mestom Baltimore v ZDA. V zaliv Atlantskega oceana se izliva več kakor 150 večjih rek iz vzhoda ZDA, obsega površino 166.534 kv. kilometrov in povezuje šest ameriških držav (New York, Pennsylvania, Delaware, Maryland, Virginia, West Virginia) in še District of Columbia. Joseph S. Bohannon, je kakor njegov oče, dolga leta služil na parnikih in na njih opravljal različna dela od vajenca - mazača stroja do glavnega inženirja parnika. Njegov brat Victor je bil pomemben in cenjen uslužbenec družbe Merchant and Miners Transportation Company, katere parniki so vozili iz Baltimora do Providence.

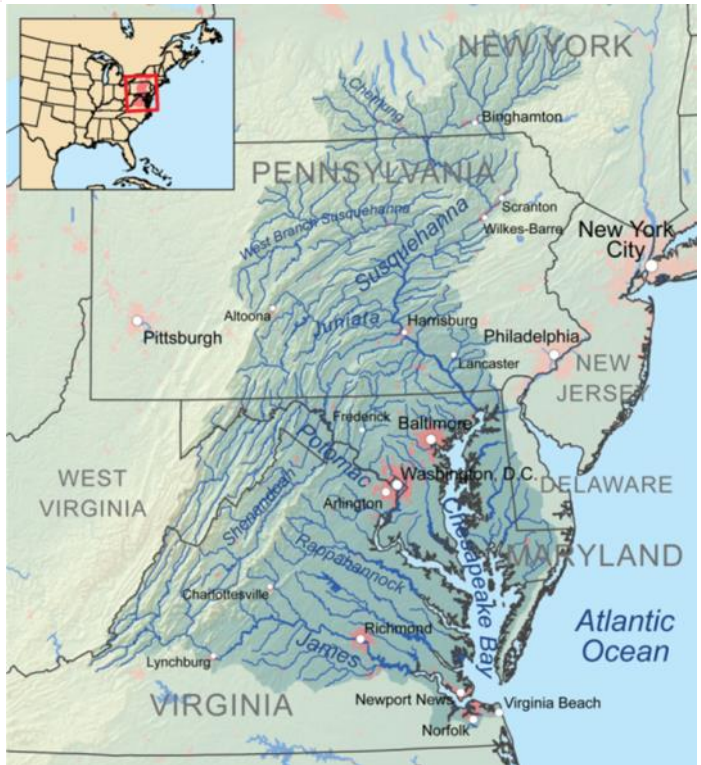
Joseph je bil – po zapisanem v Bugeye Times, četrletnega društvenega časopisa Calvert Marine Society, Vol. 8, No. 4, Winter 1983 – velik ljubitelj glasbe, še posebej pa opere.

Zgoraj levo:
Joseph S. Bohannon,
nedatirana fotografija

Zgoraj desno:
Njegova slika Parnik
Lancaster (akvarel,
črnilo, svinčnik, plakat-
na barva in cigaretni
pepel na papirju,
28x55cm) - (Calvert
Marine Museum, Solo-
mons, Maryland)

Spodaj desno:
Zemljevid zaliva Chase-
peake Bay v katerega se
izliva 150 rek.

Znano je bilo, da je imel največjo zbirko gramofonskih plošč s posnetki oper v Baltimoru. Kot otrok je bil član cerkvenega zbora Episkopalne cerkve St. James. Takrat se je naučil tudi igrati klavir. Njegov učitelj je bil eden izmed glasbenikov na Peabody konzervatoriju iz Baltimora.

Ob koncu svojega služenja na parnikih se je za nekaj časa preselil v Panamo, kjer je bil kapitan trajekta. S seboj je vzel svoj klavir, ki

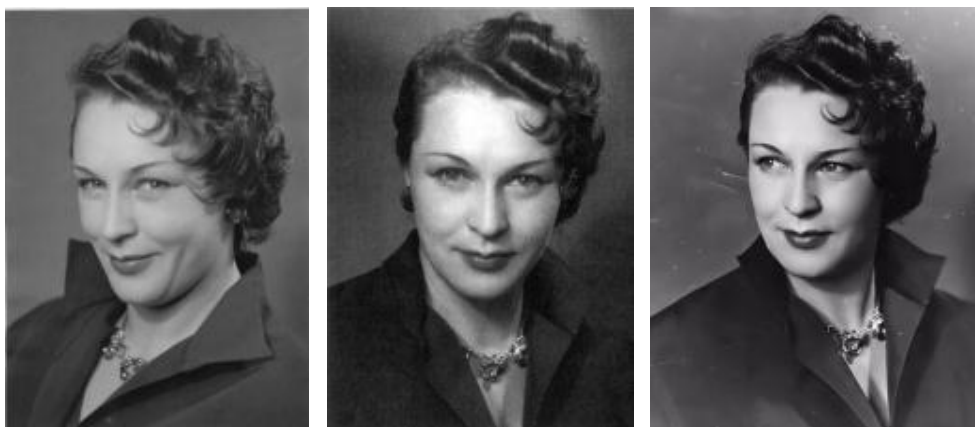
ga je igral v prostem času. Vendar sta ga vročina in visoka vlaga kmalu popolnoma razglasila. Tako se je znova vrnil v Baltimore, kjer se je zaposlil kot poštni delavec glavnega poštnega urada v mestu. Pogosto je potoval v New York (razdalja Baltimore – New York je okrog 320 km) samo zato, da je obiskal operno predstavo. Znan je bil tudi po tem, da je redno poslušal radijske prenose iz Metropolitanske opere ob sobotah. Prav tako se je znova aktiviral kot pevec v cerkvenem zboru Episkopalne cerkve St. James.

Vrniti se moram še na »teleprintersko« pismo v nemščini. Iz korespondence je razvidno, da se Valerija pritožila, da ne obvlada dobro angleščine, da pa nima težav z nemščino. Prav tako je potožila, da je njegovo pisavo težko prebrati. Tako je Joseph obiskal pisarno svojega brata, kjer je ena izmed uslužbenk pismo prevedla v nemščino in ga natipkala na teleprinter, kot je sam zapisal v tem pismu.

KDO JE FOTOGRAF ČRNO-BELE FOTOGRAFIJE IN KDAJ JE BILA POSNETA?

Na koncu sem se vprašal, kdaj in kje je nastala prvotna črno-bela fotografija pevkinnega portreta. Iz zapuščine sem razbral, da so sočasno posneli serijo črno-belih fotografij. Avtor Marko Košir je predvideval, da so nastale v obdobju od leta 1950 do leta 1954.

Najprej sem postavil možne kraje in fotografe. Odprle so se tri možnosti. Prva možnost je, da so fotografijo posneli v Beogradu za potrebe promocije same operne hiše in za gostovanja. Druga mož-

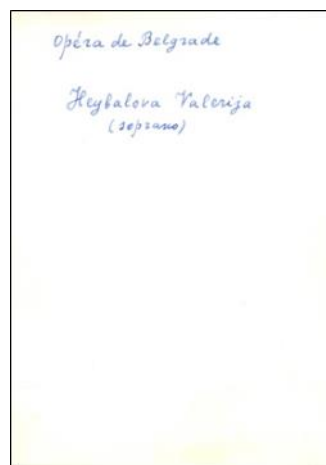
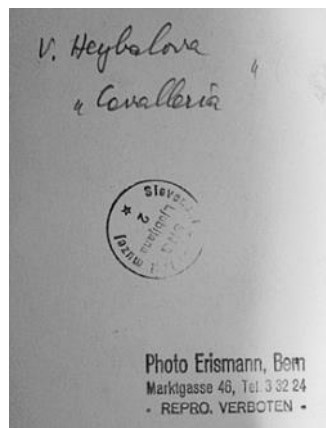

Več črno-belih fotografi Valerije Heybal, ki so bile posnete sočasno.

nost je, da so bile posnete v Ljubljani pri foto Viktor. To sem sklepal po tem, da so v tem studiu posneli vsaj dva pevkinina portreta v gledališkem kostumu. Tretja možnost je, da so jo posneli v Bernu, ker je bila v tem času angažirana v njihovi operi. Fotografije je za opero takrat izdeloval Photo Erismann iz Berna.

Lotil sem se prve možnosti in poslal sporočilo v Beograjsko opero. Kmalu je prišlo sporočilo Sanje Ivanović:

»Ta fotografija je očitno iz iste serije, iz istega leta. Na zadnji strani ni datuma, je samo zabeležka v italijanščini. Fotograf ni zapisan, vendar najverjetneje ni iz Beograda.«

Možni izdelovalci fotografije:

-levo: foto studio Viktor (Valerija v vlogi Madame Butterfly), Ljubljana;

-desno zgoraj: foto Erismann, Bern;

-desno spodaj: zadnja stran fotografije iz Beograda

Tako se je s tem odgovorom odprla še četrta možnost, da je bila posneta v Italiji v Benetkah, saj je fotografijo mogoče najti tudi v najavi gostovanja beograjske opere v Teatro La Fenice v Benetkah.

Vendar sem prej preveril drugo možnost. Ta je vse skupaj obrnila na glavo!

Začelo se je s prošnjo Marka Koširja, da mu poiščem informacije o fotografskem ateljeju Aleksander Landau. Namreč, ta fotograf je izdelal poročno fotografijo pevkinih staršev. Pri brskanju sem nalezl na zanimivo dejstvo, da je Franc Kunc (1879-1960) leta 1909 prevzel Atelier Landau. Franc Kunc je sin fotografa Viktorja Kunca, ki je bil ustanovitelj umetniškega foto ateljeja Viktor v Ljubljani. Po smrti Franca Kunca je delo prevzela vdova Josipina. Za njo pa je studio prevzel sin Boris Kunc, ki je sicer bolj znan, da je izdelal in patentiral kovček, ki se pelje kot kolo z motorjem.

Atelje Viktor je bil znan po kakovostnih kabinetnih portretih. Kot sem že omenil, so naredili vsaj dvoje Valerijinih umetniških fotografij. Vprašal sem se, ali je torej Franc Kunc naredil portret le nekaj let pred svojo smrtjo? Morda je portrete naredila njegova žena Josipina?

Poiskal sem Borisa Kunca in mu po e-pošti poslal gradivo. Že čez kakšno uro je prišel njegov telefonski odgovor:

»Tega portreta nismo naredili pri nas. Še več, mislim, oziroma sem 99% prepričan, da ga ni naredil evropski fotograf.« Ostal sem brez besed!

Boris je nadaljeval, da nobena evropska portretna fotografska šola ne uporablja takšne osvetlitve fotografirane osebe. Tehnika osvetlitve, ki je uporabljena za izvedbo tega portreta se imenuje »hollywoodska luč«, to je način, s katerim so ameriške filmske družbe fotografirale svoje največje igralske zvezde. Ob tem je omenil, da oče ni nikoli naredil več kakor enega ali dva portreta posamezne osebe. Vse pa je zaradi velikih studijskih luči vedno naredil v ateljeju.

Po daljšem telefonskem razgovoru je Boris menil, da je mogoče fotografija nastala ob snemanju štirih oper v Beogradu leta 1955 za ameriško diskografsko hišo DECCA, studio iz Londona. Morda so s seboj pripeljali svojega fotografa, ki je za ovitke na ploščah pripravil portrete nastopajočih v operi.

S tem sta tretja in četrta možnost izgubili bitko že na začetku.

Zato pa se je odprla peta možnost. Najprej sem poiskal slike ovitkov gramofonskih plošč, ki si izšle v Veliki Britaniji in ZDA v letih od 1955 do 1957. Na njihovih zadnjih straneh ali na notranjih ovitkih ni nobenih portretov. Preveril sem, če je mogoče najti fotografije v najavah ali v ocenah izdanih plošč v ameriških in angleških glasbenih časopisih in revijah tistega časa. Tam fotografij ni, le gola besedila kritikov. Našel sem tudi lastnika teh plošč v Sloveniji, ki mi je po pregledu sporočil, da na spremnih ovitkih plošč fotograf ni naveden. Znano mi je le to, da je bil v tistem času umetniški direktor podjetja David Wedgbury.

Prav tako sem poslal povpraševanje v diskografsko hišo DECCA. A žal tako starih arhivov nimajo ohranjenih. Tako sem iskanje zaključil z dejstvom, da je fotograf originalne črno-bele fotografije ostal neznan.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Iz vsega skupaj lahko povzamem:

Joseph S. Bohannon iz Baltimora je bil velik ljubitelj opere. Imel je veliko zbirko gramofonskih plošč in med njimi so zagotovo bile plošče štirih oper, ki jih je skupaj z beograjsko opero posnela Valerija za ameriško gramofonsko hišo DECCA, studio v Londonu. Dalj časa se je dopisoval z občudovano operno pevko.

Eno izmed svojih najboljših črno-belih fotografij, ki je bila najbolj možno posneta leta 1955 v Beogradu ob snemanju plošč, je Valerija poslala svojemu ameriškemu občudovalcu Josephu. To je bilo najbolj verjetno v začetku leta 1956.

Episkopalna cerkev St. James, kjer je v cerkvenem zboru nastopal Joseph, stoji zelo blizu ceste Lexington, kjer je imel fotografski atelje Leon Perskie. Znano je bilo, da je njegova specialnost koloriranje črno-belih fotografij.

Torej je Joseph fotografijo odnesel v studio, da jo Leon Perskie kolorira. Ta je naredil fotografsko kopijo, ki jo je prenesel na poseben papir in koloriral z lazurnimi barvami. Pobarvano črno-belo fotografijo je Joseph vrnil Valeriji v Ljubljano kot darilo.

Kolorirana fotografija pa je na koncu pristala v zapuščini Valerije Heybal v Slovenskem gledališkem inštitutu v Ljubljani.

© Andrej Ivanuša, Maribor, februar 2016